

ENFORMEL SEKTÖRDE YAPILANAN BİR İŞ BİÇİMİ OLAN EV İŞÇİLİĞİNDE DEĞİŞEN DİNAMİKLER

Sibel KALAYCIOĞLU

Helga RITTERSBERGER TILIÇ

Doç. Dr., Orta Dođu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Giriş

Ev işçiliği ve bakıcılık, sınıfsal statüye ya da toplumsal cinsiyete dayalı olan ve günümüzde bile bir çeşit yeni kölelik biçimi olarak ortaya çıkan bir eşitsizliği yansıtmaktadır. Ev işçiliği ve bakıcılık, iş piyasasında, ‘bireysel’ ve ‘kamusal’ olanın mekansal olarak, yani hem işyeri/ev hem de işçi/işveren ilişkileri bakımından iç içe geçtiği hassas bir alanı oluşturmaktadır. Ev işçiliğinin üretim ilişkileri içinden ve enformel sektör çerçevesinde var olmasına ait çalışmalar ise çok kısıtlıdır.

Kadına açık olan enformel sektör işleri arasında kavram kargaşası da sürmektedir. Bu iş alanlarını, ücretli ev hizmeti –ev işçiliği-; evde bakım hizmetleri (yaşlı, engelli, çocuk); ev eksensli çalışma ve evde parça başı üretim gibi ayırmak mümkündür. Kadınların bu tür işleri kabul etmesinin ardındaki en önemli motif, “evdeki erkeğin kazancının yetmediği durumlarda hane bütçesine katkı yapmak”tır (1). Bu tür işleri kabul eden kadın, çoğunlukla kayıt sistemi dışında kalmakta ve işle ilgili haklarını arayamamaktadır. Dolayısıyla, çalışma yaşamına bu şekilde katılan kadınlar, çalışma istatistiklerine de yansımamaktadırlar. Bu nedenle, bu sektörde çalışan kadın sayısını saptamak olanaksızdır.

2000’den sonra ev işçiliğiyle ilgili düzenlemelerde büyük bir değişim yaşanmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 189 sayılı Sözleşmesi’nin TBMM tarafından onaylanması halinde ev işçilerinin çalışma ve sosyal haklarının güvence altına alınması için yasal zemin oluşturulacaktır. 2011’de Uluslararası Çalışma Konferansı’nda ev işçilerine insana yakışır iş olanaklarının sağlanması ve çalışma haklarının korunması için Ev İşçileri Sözleşmesi kabul edilmiştir. Buna göre, “ev işi, evin belirli bir üyesi veya tüm aile fertleri için evde veya aile fertleri için icra edilen her tür iştir. Bu işler arasında çocuk, hasta ve özürlü bakımı, ev temizliği, yemek yapma, ütü yapma, çamaşır yıkama, bahçe bakımı, evin güvenliğini sağlama ve ailenin şoförlüğünü yapma gibi çok çeşitli işler yer alır. Ev işçisi, istihdam ilişkisi içinde ev işlerini yapan kişidir. Buna göre ev işçisi tanımı, yarı zamanlı (part-time), ev işleri yapan; bir veya birden fazla işveren için çalışan; ülke vatandaşı olan veya olmayan; evde yaşayan veya yaşamayan ev işçilerini kapsar. Ev işçisinin işvereni ev işinin sağlanacağı aile fertlerinin bir üyesi olabileceği gibi, ev hizmetlerini sunmak üzere ev işçilerini istihdam eden istihdam bürosu veya özel işletme de olabilir” (2).

Bu çalışma, ev işçiliği ve bakıcılığı işini, enformel doğası ve iş süreçleri ile ele almakta ve iş yaşamında yapılan çeşitli politika değişiklikleri ile ilişkilendirmektedir. Çalışma, Ankara'da yaklaşık on yıl arayla yapılan iki alan araştırmasına dayanmaktadır. İlk araştırma, 1995-96 yılları arasında yapılmış ve özellikle temizlik ve yemek alanlarındaki ev işçiliğini yansıtan bir örneklem kullanılmıştır. İkinci alan araştırması, 2009-2010 yıllarında yapılmış ve bu çalışmada, yeni ortaya çıkmakta olan bakıcılık piyasasında yer alan firmalar üzerinden iş bulmuş olan bakıcılardan bir örneklem alınmıştır. Bu yıllar arasında, kendi dinamikleri ile şekillenen ev işçiliği, temizlik işlerinden, daha çok özel firmalar tarafından yönetilen, bakıcılık (yaşlı, hasta, çocuk bakımı) işlerine doğru kaymıştır. Aşağıda açıklanacağı üzere, ikinci alan araştırması ev işçiliği ve bakıcılığın enformel doğasına uygun biçimde, "geleneksel patron-müşteri ilişkileri modeline dayanan iş piyasası" formatından, "özel firmalar tarafından yönetilen iş piyasası" formatına kayan bir iş biçimini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmayı aktarırken, var olan refah politikalarının dışında tutulan enformel iş piyasasında yer alan kadın emeğinin sömürsününün değişen statü ve formlarına ilişkin bilginin ortaya çıkartılması önemlidir.

Türkiye'de Kadın Emeği Algısı ve İstihdamı

Kırdaki kadın, bir anlamda üretim süreçlerindeki şartlar gereği evin dışında, tarlada çalışırken üretime aktif olarak katılmakta; ancak istatistiklere ücretsiz aile işçisi olarak yansımaktadır. Kırdan kente göç, kırdaki kadını özellikle evlilik yoluyla şehre taşıdığına, öncelikle üretim süreçlerinden uzaklaştırıp eve daha kapalı bir konuma getirmektedir. Kırdan gelen kadının kentte talep edilen eğitim ve beceri düzeyine sahip olmaması kadınlara büyük bir engel oluşturmaktadır. Kentteki iş alanlarının azlığı, daha çok erkeklerle ev dışında gelir getiren bir işte çalışma olanağı tanımaktayken, kadınlara bu alanda erkeklerle rekabete girebilecek durumda değildirler.

Toplumda, kültürel normlara göre, kadının temel görevinin ev işi ve çocuk bakımı olduğu inancı öne çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen dini tabulara bağlı sosyal etik ve diğer

sosyal faktörlerin etkileri kentli kadını pazarda üretken olan bir sosyo-ekonomik statü kazanma konusunun dışında bırakmaktadır. Öte yandan, esas evi geçindirecek olanın erkek olduğu bir toplumda, kente göç etmiş, elinde bir birikimi ve iş pazarında hemen istihdam edilebilecek bir vasfı olmayan aile reisi erkeğin, kentli olmanın getirdiği artı beklentileri ve bunun masrafını karşılayabilecek bir geliri kazanabilecek işi bulması çok zordur. İş bulsa bile, özellikle kalabalık aileler ve çocuklarını eğitme amacı taşımaları, kentli ailenin tek bir kişinin geliriyle yaşamasını olanaksızlaştırmaktadır. Bu durumda, bir çok erkek aile reisi, bir ikileme karşılaşmaktadır. Bir yanda, bulduğu iş düşük gelirli veya geçici nitelik taşımakta ve aileyi geçindirmeye yetmemekte; öte yandan, eşleri de bir iş bulursa ekonomik durumlarını daha fazla düzeltecekleri gerçeğinin farkına varmaktadır. Ancak, bu toplumda erkek, özellikle evli kadınların ev dışında çalışmasını onaylamayan toplumsal değerlerden büyük oranda etkilenmektedir. Karısını çalıştırmak zorunda kalan bir erkeği, ne toplum ne kendi aile üyeleri ne erkeğin kendisi ve ne de karısı kabul edebilmektedir. Karısını çalıştıran erkek, bir anlamda, toplumda zayıf erkek olarak algılanmaktadır. Çalışmak isteyen kadınlar, öncelikle eşlerini, eşlerinin ailesini, kendi ailelerini ve diğer akraba ve komşularını ikna etmek zorundadır. Bir diğer deyişle, özellikle alt gelir grubundaki kadınlar sosyal çevresinde meşruiyet kazanmadan çalışma hayatına girmekte zorlanmaktadır; çünkü kadınların kendileri de aynı toplumsal normlar, değerler ve inançlar sisteminden etkilenmektedirler. Özellikle statüsü ve geliri düşük bir işe girmek hem kadın hem de erkek açısından en son başvurulacak çare olmaktadır. Kadın da kendi çalışmasını sosyal çevresine ancak ailenin geçim koşullarında en zor anlar yaşandığında kabul ettirebilmektedir (3).

2010 yılı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü verilerine göre kadın istihdam oranı yüzde 24 iken, kadınların işgücüne katılma oranı yüzde 27,6'dır. Kadınların iş piyasasına katılımını ve istihdamını etkileyen en önemli faktörler arasında, şartlardaki eşitsizliğe ilişkin yapısal faktörler; kadınlara yönelik, kadının çalışmasını destekleyici anlamda pozitif politikaların, özellikle de iş ve ev hayatının uyumunu sağlayan politikaların yokluğu; düşük eğitim düzeyi; yarı zamanlı çalışma olanaklarının azlığı ve

kadınların ev dışında çalışmasını etkileyen kültürel faktörler sıralanabilir. Kadınların iş piyasasına katılımını engelleyen bir diğer faktör de, kadınların çocuklarına bakma ya da çalışma seçeneklerinden sadece birini yerine getirebilmesine sebep olan, kamu hizmeti olarak ve uygun ücretlerle sunulması beklenen kreş, anaokulu, yuva gibi çocuk bakım kurumlarının yetersizliğidir (4).

Kadınların iş gücüne katılımı açısından bakıldığında, kentsel alanlarda ücretli işin öneminin artmasına rağmen, kentte yaşayan kadınların iş piyasasına ve aktif ekonomik yaşama katılım olanakları hala marjinal düzeydedir. Özellikle formel ve organize iş alanlarında (endüstri ve hizmet sektöründe), kadınların katılım olanakları oldukça düşüktür (5). Kadın istihdamının giderek formel sektör işlerinde azalırken özellikle enformel sektör özelliği taşıyan işlerde artış gösterdiği ise güncel araştırmalarda vurgulanmaktadır. Hizmet sektöründeki ücretli çalışma olanakları, özellikle de kırsal kesimlerden kente göçmüş kadınlar için, düşük geliri ve düşük prestijli işleri kapsamakta; genellikle yemek pişirme, temizlik, çocuk bakımı, sekreterlik, garsonluk, bankalarda gişe hizmetleri ile süpermarketler ve çeşitli dükkânlarda müşteri hizmetlerini içermektedir. Bu işlerde çalışan kadınların çoğu sosyal güvenceden yoksundur (4).

Sektörlere göre bakıldığında, kadın işçiler hafif imalat sektöründe çok düşük ücretli ve sendikalaşma oranı da düşük olan işlerde yoğunlaşmaktadır. Hizmet sektöründe de, öğretmenlik ve bankacılık gibi, görece yüksek eğitilmiş kadınlar istihdam edilse de gelirleri eğitimlerine oranla düşüktür. Toplumda kadınların işgücü pazarına girebilecekleri alanlar kısıtlı olduğu gibi, kadınların yeterli eğitim ve iş tecrübesine sahip olamamaları da özellikle hizmet sektöründe en düşük statülü ve geliri işlere girmelerini zorunlu kılmaktadır (6). Genel olarak kadının eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılma oranı hızla artmakta; fakat erkeklerde işgücüne katılma oranının bütün eğitim düzeylerinde, fazla bir değişim göstermeden, kadından daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

Türkiye’de Ücretli Ev İşçiliği Dinamikleri

Ev işçiliğinin dinamikleri 1994 ve 2010’da birbirini takip eden iki saha çalışması ile saptanmaya

çalışılmıştır. İlk çalışma, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiş KİG (Kadın İstihdamının Geliştirilmesi) çalışmaları kapsamında yapılmıştır. Bu çalışma için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından Ankara ilinden temsili bir örneklem alınarak 5 bin 618 hane seçilmiştir. Bu adresleri tarayarak ücretli olarak ev işçiliği yapan 151 kadına ulaşılmıştır. Bu kadınların, sosyal ve aile altyapıları, çalışma tarihçeleri, içinde buldukları çalışma koşulları ve işverenleri ile ilişkileri, ailelerinin statü durumu, öz saygı kriterleri, kendileri, çocukları ve ailelerine ilişkin olarak görüşlerini içeren konularda bilgi toplanmıştır. Aynı zamanda, çalışma koşulları ile bu iki grup arasındaki işçi-işveren ilişkilerini değerlendirebilmek amacıyla 181 kadın işverenle de görüşmeler yapılmıştır (4).

Bu örneklemin profili kısaca şu şekildedir: Ücretli olarak ev işçiliği yapan kadınların neredeyse tamamı, özellikle Orta Anadolu’dan gelen birinci nesil göçmenlerdir. Ortalama olarak Ankara’da 10-20 yıl yaşamış bulunmaktadır. Çoğunluğu, kocaları ve aileleri ile birlikte gelmiş ve gelmiş oldukları köylerle olan ilişkileri, ziyaret bazında da olsa (düğünler, cenazeler, dini bayramlar vb.) sürdürmektedirler. Buna karşın, kadın işverenlerin çoğunluğu, kentsel bölgelerden gelmektedir.

Bu çalışmada görüldüğü üzere, sınıfsal ilişkiler ve toplumsal cinsiyet ilişkileri ev işçiliğini anlamak açısından önemli olan etkenlerdir. Bora’nın da belirttiği üzere, ücretli ev işçiliği, cinsiyet ve sınıf farklılıklarını aktif bir şekilde yeniden üretmektedir (7). Bu çalışmada, kadınların bu tür işleri aile ve akrabalık ağları üzerinden buldukları ve dolayısıyla sosyal kontrolün sürekliliğini ve kadınların “namusları ile” çalışabilecekleri bir işyerini de garanti etmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Bu şekilde işveren de, güvenilir, dürüst ve sadık bir çalışana sahip olma garantisini almaktadır.

Ev işçisi kadınların bu iş biçiminde çalışma koşulları, çalışma saatleri ve kazançları büyük farklılıklar göstermektedir. Çoğu zaman, çalışma saatlerinin 8 saatten fazla olabildiği, iş yükünün çok ağır olduğu durumlar vardır. Ayda bir, haftada bir veya 15 günde bir gidilen işyerlerinde birikmiş işlerin tümünün bir gün içinde ‘tam’ bir temizlik programı ile yapılması talepleri çoktur. Bu tür çalışma, kadının bedeninin çok uzun saatlerde ve ağır bir iş-

çilik olan ev işinde çok fazla hırpalanmasına neden olmaktadır. Bu yüzden kadınlar aynı hanede çalışmanın önemini belirterek, bunun kişiye özel bir çalışma düzeni/tarifesi ve işi rahatlatacak rutinler oluşturmaya olanak sağladığını, farklı hanelerde çalışmanın daha zahmetli ve yorucu olduğunu söylemişlerdir.

Ev işçisi kadınların ücretlerinin ödenme şartları ve miktarları, işverenle arasındaki sözlü bir anlaşmaya bağlı olup, hem işverenler hem de çalışanlar standart ücretleri öğrenmek için kendi sosyal ağlarını kullanmaktadır. Ev işçisi kadınların toplam ev gelirine katkısı yüzde 41 gibi azımsanmayacak bir düzeyde olduğu halde kendileri bu katkıyı “çerez parası” olarak görmektedir. Buna en büyük sebep ücretleri aylık olarak değil, haftalık veya günlük olarak ödendiğinden, para, günlük ihtiyaçlar için harcanmakta ve görünmez olmaktadır. Öte yandan, kadınlar geleneksel sosyal normlar ve değerlere paralel olarak, ailenin temel geçimini sağlayan kişiler olarak erkekleri tanımlamaktadır. Kadınlar, ücretli olarak ev işçiliği yapma konusuna genelde olumlu baksalar da kocaların tavırları çok daha farklıdır. Kocaların çoğunluğu, eşlerinin ücretli ev işçisi olarak çalışması konusunda “eşlerini başka birisinin temizlik işlerini yapmaya” göndermekten hoşnut değildirler. Kadınlar, iş piyasasına, özellikle de düşük ücretli ve düşük itibarı olan işlerle katılımlarını, ancak, ailenin yüksek derecede ekonomik yoksunluk çekmesi ya da kazançlarının “aile bütçesine büyük oranda katkı” olması durumunda mazur gösterebilmektedirler.

Ev işi, üretim temelli bir işyeri yerine hizmet üretilen bir işyerinde, bir “ev”de gerçekleşmektedir. Buna bağlı olarak ne sendikalar ne işçiler ve ne de politika yapıcılar tarafından kapitalist iş ilişkileri içinde algılanmamaktadır. Bu yüzden, işçi- işveren arasındaki ilişki, evdeki toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü içinde “kadına ait olan bir görevin başka bir kadın tarafından ücret karşılığı yerine getirilmesi” olarak görülüp, kapitalist iş ilişkilerinin dışından bakılan bir iş ilişkisi olarak ele alınmaktadır. Bu ilişkiyi perçinleyen ve devam ettiren ise, işverenler ve çalışanlar arasındaki “karşılıklı güven” ilişkisidir. İşveren, ev işçisinin “dürüstlüğüne” güvenmekte; işçi ise, işverenle, formel bir kontratın yerine geçen, bir çeşit “hayali aile üyesi bağı” oluşturmaktadır. İşverenler ve çalışanların aile yaşantısındaki yaşam bi-

çimleri, sosyal ağların kuruluşu, iş garantisi, sosyal güvence ve sağlık güvencesi gibi şartlardaki farklılıklarına rağmen, ev işçilerinin işverenlerine “güven” duymaktan başka şansları bulunmamaktadır. Öte yandan, çalışma şartları, saatleri, ücretler ve sorumluluklar, prensip olarak sözlü anlaşmalara dayanmaktadır. Ücretler genellikle düşük olsa da, diğer türlerde maddi ve manevi destek yaygın olduğundan (işsiz kocaların, oğulların ya da kızların iş bulmasına yardımcı olmak, çocuklar için giyecek, yiyecek, okul yardımı, bürokratik konularda ve en önemlisi de sağlık konularında yardımcı olmak gibi), ev işçileri düşük ücretli, sağlık ve diğer işle ilgili güvencelerden yoksun bir iş biçiminde çalışmaya razı olmaktadır (4).

2000’li yıllarda ev işçiliğinin piyasası oldukça değişmiştir. Ev işçiliği piyasasında özellikle bakım hizmetlerine giderek artan talebin ve süregelen esnekleşmenin sonucunda, ILO, 1997’de Özel İstihdam Büroları Kongresi’ni organize etmiştir. Burada uluslararası düzeyde kabul edilen şartları uygulamak üzere ILO ve İŞKUR arasında Özel İstihdam Büroları (ÖİB) anlaşması yapılmıştır. ÖİB’ler küresel alanda ve Türkiye’de enformel iş süreçlerini düzenlemek ve işsizlikle (özellikle vasıfsız emeği aktive ederek) mücadele etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu bürolar/acenteler ile birlikte, hizmet sektörünün ve özellikle düşük seviyeli hizmetlerin çalışma koşullarında düzelmeler yaşanacağı düşünülmüştür. Bu bürolar, belli alanlarda uzmanlaşmış olup faaliyet gösterdikleri en önemi alanlardan biri de ev işçiliğidir. Bu çerçevede, ev işçiliği, yeniden düzenlenmeye ve stabilize olmaya ihtiyaç duyulan alanlardan birisi olarak öne çıkmaktadır. Bunun nedeni de, ÖİB’lerin evde bakım işleri arayan kadın işçileri “bakıcılık işleriyle uğraşan firmalara” yönlendirebilmesidir. ÖİB’ler bu firmalarla anlaşmalar yapmış olup, bunların çalışmalarının İş Kanunu’na uygunluğunu denetlemektedir. Bu gelişmeyle, ev işçiliğinin ÖİB’ler ve İŞKUR tarafından yeniden organize edildiği söylenebilir. Oysa ki, bu sadece kısmi bir etkidir; çünkü, yapılan düzenlemelerde, iş piyasasının enformel özelliğinden dolayı çok sayıda kayıtsız ve hakkında hiçbir bilgi bulunmayan firmanın da ortaya çıkmasına neden olabilecek büyük boşluklar bulunmaktadır. Bu firmalar, taşeronluk ilişkisi içerisinde çalışmakta ve İş Kanunu’na bağlı kalmamaktadırlar. Bunlar, işçilere gündelik veya tek

seferlik (temizlik ya da bakım) gibi işler vermekte ve bu tarz tek günlük işçiler için sosyal sigorta ödemeleri yapmamaktadırlar. ÖİB'lerin ve firmaların ortaya çıkması küresel trendlere paralel olup, çalışma hayatı ile iş piyasasını bütünleştirerek, yeni bir organizasyon ve dönüşümle daha kontrol edilebilir bir hale getirmesi beklenir. Buna rağmen, 'güvenceli iş' bakımından sadece kısmi bir etkileri olmaktadır. Kendi yarattıkları ya da piyasadaki var olan kayıt dışılığın ağır basması nedeniyle, bu acente ve firmaların, farklı emek sömürüsü biçimlerine neden oldukları görülmektedir (4).

2000'li yıllarda ücret karşılığı ev işçiliği yapan kadınların günlük kişisel deneyimlerinin yapısal değişikliklerden nasıl etkilendiğine ve emek kullanımına ilişkin olarak ortaya çıkan değişikliklere bakmak üzere Ankara'da küçük kapsamlı bir güncelleme çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada odak, yaşlı, çocuk ve hasta bakıcılığı olarak belirlenmiş ve bürolar aracılığı ile iş bulmuş ev işçisi kadınlarla görüşülmüştür. Görüşülen kadınların çoğu, kayıt dışı firmalar tarafından talep olduğunda, gün bazında farklı türde işler için işe çağrılmaktadırlar. Bu kadınlar genellikle grup olarak temizlik işlerinde çalışmaktadırlar. Bakıcılık işlerinde çalışanlar ise firma tarafından, hastalık görüldüğü zaman, bakıcılık için bir eve atanmaktadırlar. Güncelleme çalışması, geneli yansıtan bir çalışma olarak kabul edilmese de, bu kişisel deneyimlerin toplanmasıyla elde edilen veriler, şu anda Türkiye'de ev işçiliğinde ücretli olarak çalışan kadınların durumunu daha iyi anlamak açısından önemlidir (4).

Bu yeni emek kullanım piyasasında, özellikle düşük beceriye sahip olan kadınlarla çalışan kayıt dışı firmalar tüm günlük (genellikle otobüsün kadınları oturdukları semtlerden almaya geldiği sabah 07.00'de başlayıp, döndükleri saat olan gece 23.00'a kadar süren) bir çalışma için 25 TL gibi son derece düşük ücretler ödemektedirler. Genellikle iki ya da üç kadın aynı ortamda çalışmaktadır. İş, ancak ev ya da ofis tamamen temizlenince bitmekte ve grubun diğer üyeleri yavaş ya da düşük performanslı çalıştıklarında, geri kalanlar bunu telafi etmek zorunda kalmaktadırlar. Kadınların iş güvenliği, pazarlık güvencesi ve sağlık sigortası bulunmamaktadır. Kadınlar şöyle demiştir: Üç katlı bir villanın temizlik fiyatı 750 TL ise, her kadın (genellikle üç kişilik bir grup olarak) 25 TL, artı öğle yemeği ile yol masra-

fından oluşan bir miktar almaktadır. Firma aynı zamanda, temizlik malzemeleri ile gerekli ise çeşitli ekipmanı sağlamaktadır. Geri kalan kısım ise, vergi ya da günlük çalışanlar için sigorta ücreti ödemeyen firmalara kar olarak kalmaktadır (4). Yeni durumda, temizlik işlerinde çalışan ev işçilerinin çok ağır şartlarda ve uzun saatler (iş bitene kadar) çalıştıkları, etkili olması için firma tarafından sağlanan ağır kimyasallar içeren temizlik maddeleri kullandıkları, dolayısıyla, işçi sağlığı konusunda herhangi bir önlem alınmadığı da saptanmıştır.

Öte yandan, ÖİB'ler aracılığıyla çalışan daha eğitilmiş kadınlar, ay bazında çalışmakta ve bu kadınların sosyal güvenceleri, çalışma kontratları ve düzenli çalışma saatleri bulunmaktadır. Arabulucu işlevi gören ve işçileri istihdam ederken, aynı zamanda işverenlerin çıkarlarını temsil eden ÖİB'ler yasalara uygun olarak başvuran kadınlardan herhangi bir ücret talep etmemektedirler. Ancak işe başvurma kriterleri, eğitim ve çalışma deneyimi ele alındığında oldukça yüksek olduğundan, ev işçiliği yapan yoksul kadınlar, genellikle bu yeterlilikler ve vasıflara sahip olamamaktadırlar. Burada bahsettiklerimiz 40'lı yaşlarının sonunda ya da 50'lerin ortalarında olan, kente 25-30 yıl önce göç etmiş ve köyden kente göç edenlerin ilk ya da ikinci nesli olarak doğmuş kadınlardır. Göç etmiş bu kadınların kentte doğmuş kız çocuklarının durumu da kesin olarak annelerinden daha iyi değildir. Çoğunun bir okul diploması olsa da, mesleki vasıfları ve iş deneyimleri bulunmamaktadır. Bu durumdaki kadınların eğitim profili daha yüksek eğitim seviyelerini gösterse de, "güvenceli ev işçiliğinde" çalışmak için gerekli olan çok önemli vasıflara sahip değildirler.

Yukarıdaki anlatımdan görüleceği üzere, ev işçiliği piyasasında, firmaların statüsü ve kadınların çalışma koşulları, ÖİB'ler ile çalışan ve kadınları günlük olarak farklı işlere çağıran kayıt dışı firmalar arasında büyük farklılıklar olduğunu göstermektedir. Aradan geçen on yıldan uzun sürede, ev işçiliği piyasası firmalar tarafından ele geçirilmiş ve kadınların ücretleri ve kazançları asgari ücretin altına düşmüştür. Bu çerçevede, çalıştıkları işleri bir firma veya ÖİB'ler yolu yerine, aile ya da arkadaşlık ağları üzerinden enformel yollarla bulmak, daha yüksek kazanç ve işçinin daha çok kontrol edebildiği çalışma koşulları dolayısıyla, kadınlar arasında halen

yaygın ve tercih edilen bir yöntem olmaya devam etmektedir. Öte yandan, iş ilişkileri halen enformel olsa da, işveren ve çalışan arasındaki “güven” ilişkisi, “hayali akrabalıktan”, “kazanılan para ve güvenli işin önemli olduğu” bir anlayışa kaymıştır.

Sonuç

Hem küresel düzeyde hem de Türkiye özelinde neo-liberal dönüşümle birlikte piyasa şartlarını kolaylaştırmayı hedefleyen yapısal düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemeler, emeğin sermayeye karşı gücünü azaltırken, daha fazla yıprandığı; ancak kazancının düştüğü, sosyal güvencenin ve iş güvencesinin azaldığı iş biçimlerini yaygınlaştırmaktadır. Ev işi de aynen diğer iş biçimlerinde olduğu gibi bu dönüşümden etkilenmektedir.

Türkiye’de ev işçiliği ve bakıcılık, geleneksel olarak vasıfsız, göçmen olan ve ucuz kadın emeğine dayanmaktadır. Bu kadınların formal iş piyasasına katılımı mümkün değildir. Bu yüzden, daha önce tanıdıklar aracılığı ile bulunan ev işi, giderek anonimleşen kent yaşamında, tanıdıklar aracılığı ile iş bulmak zorlaştığından, özellikle kayıt dışı iş piyasasında temizlik, çocuk ve yaşlı bakımı gibi hizmetleri sağlayan özel firmalara doğru kaymaktadır. Bu tür firmaların çoğu, İŞKUR denetiminin ve yasal uygulamaların dışında kaldığından bu yolla iş bulan çalışanlar, özellikle ev işçileri sosyal güvenlik ve sigorta kapsamının dışında kalmaktadır. Ayrıca, ev işçileri işçi sağlığı ve güvenliğine dair tüm güvencelerden de yoksun olarak uzun saatler ve bedenlerini yüksek derecede hırpalayan bir çalışma biçimine maruz kalmaktadırlar. Bütün bu risklere ilave olarak ücretleri de düşmüştür. Ancak ekonomik kriz ile birlikte yoksul hanelerin giderek artan gereksinimleri ve “0 ile 1 arasındaki fark” a zorunlu kalma nedeni ile bu tür tek taraflı kontratı olan işler giderek daha çok yaygınlaşmakta ve daha çok kadın ve erkek bu işlere mahkûm olmaktadır. Eskiye oranla çalışanlar daha da büyük bir sömürüyle karşı karşıya kalmakta ve iş ilişkisi daha da eşitsiz ve haksız bir biçim almaktadır. 1990’lı yıllarda evlerde temiz-

lik işlerinde, çocuk, yaşlı ya da hasta bakıcısı olarak çalışan kadınlar, işverenleri ile yüz yüze ilişkiler ve hayali akrabalık ilişkisi içinde bazı destek mekanizmaları ya da çeşitli ek ödeme biçimlerine sahipken, 2000’li yıllarda firmalar ile çalışan kadınların bahsedilen tarzda bir desteği bulunmamaktadır. Ancak her iki durumda da kadınların bu işlerdeki dezavantajlı konumu değişmemektedir. ÖİB’ler ile ortaya çıkan kurumsallaşma eğilimleri, sadece vasıflı ve eğitilmiş kadınlara ulaşmaktadır. Bu sebeple de, sınıfsal ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin yeniden üretildiği ve pekiştirildiği sonucuna varılabilir. Çözüm, emeğin, özellikle de kayıt dışı çalışan emeğin örgütlenmesi, çalışma yasalarının bu amaçla yeniden düzenlenmesi ve özelden ziyade, kamu kurumlarının gözden geçirilmesinde bulunabilir. Sosyal koruma konusunda farkındalığın oluşması ve çalışma koşullarının düzenlenmesi gerektiği tüm çalışmalarda ortaya çıkan bir gerçekliktir.

Kaynaklar

1. Eser, Ş. The Effect of Part-time Work on Women’s Employment in Turkey, General Directory of Family Research, 1997, Ankara.
2. ILO Türkiye Ofisi, 189 Sayılı ILO Ev İşçileri Sözleşmesi Hakkında Bilgi Notu, Kasım, 2011, sf.1-2.
3. Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar: Cömert “Abla”ların Sadık “Hanım”ları., 2001, Ankara: Su Yayınları.
4. Rittersberger-Tılıç, H. ve Kalaycıoğlu, S. “Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar”: Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın, (Ed. Dedeoğlu, S., Elveren, A. Y.) , Ankara: İletişim Yayınları., 2012, ss. 301 -329
5. Ecevit, Y. “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri”, Kadın Bakış Açısından 1980’ler Türkiyesinde Kadınlar, (Ed. Tekeli, Ş.), 1990, İletişim Yayınları: İstanbul.
6. Ecevit, Y. “Shop Floor Control: The Ideological Construction of Turkish Women Factory Workers”: Working Women (Ed. Redclift, N., Sinclair, M. T.), 1991, London: Routledge.
7. Bora, A. Kadınlar Piyasaları ve Refah Rejimleri: Türkiye’de Kadın İstihdamı, TÜBİTAK Proje No: 108K524, 2010, Yayınlanmamış araştırma raporu. ●